

STEIN HAUGOM OLSEN

LARS-OLOF ÅHLBERGS
REALISMBEGREPP I LITTERATUR OCH KONST

I

I innledningen til **Realismbegrepp i Litteratur och Konst**¹ sier Lars-Olof Åhlberg om sitt siktemål: "Mitt interesse gæller realismbegreppets eller realismbegreppens natur och funktion på det estetiska området. Någon egen realismteori eller realismdefinition kommer jag inte att formulera. Mitt syfte är deskriptivt och kritiskt, snarare än systematisk och konstruktivt och jag försöker kombinera ett idehistorisk perspektiv med ett begrepps-analytisk". Og videre: "För att uttrycka mig så kortfattat som möjligt skulle jag vilja säga att följande två frågor står i centrum för hela undersökningen: Vad har man menat med termen "realism", og varför har man förknippat den ena eller andra innebörden med denna term"². Som utgangspunkt for sine drøftelser bruker Åhlberg Hans Eichners bok '**Romantic**' and Its Cognates som han mener problematiserer romantikk-begrepet på samme måte som han selv vil problematisere realisme-begrepet. Denne boken setter, i følge Åhlberg, frem en problematikk som kan sammenfattes i følgende punkter og direkte overføres til diskusjonen om realisme-begrepet:

- (1) Enigheten om hvilke forfattere som hører til en litteraturs romantiske bevegelse er relativt stor;
- (2) det råder uenighet om hvor enhetlig de romantiske nasjonale bevegelser er;
- (3) det råder uenighet om **hvor mye** de ulike romantiske bevegelsene har til felles med hverandre;
- (4) det råder uenighet om **hvilke** egenskaper som er felles for disse bevegelsene;
- (5) og endelig er enigheten om hvilke forfattere som er romantikere eller som rimligvis kan betraktes som romantikere på ingen måte total.

Åhlberg drøfter innledningsvis også noen begreper og distinksjoner som han vil gjøre seg nytte av. Han skiller mellom uenighet om realisme-kriterier og uenighet i anvendelsen av disse kriteriene. Han skiller mellom utsagn som refererer til hva realistene **trodde** og sa at de gjorde og utsagn som refererer til hva de **faktisk** gjorde. Han introduserer begrepet **paradigmatisk eksempel** slik at et verk er et paradigmatisk eksempel dersom det er meningsløst stille spørsmålstegn ved om dette verket og denne forfatteren er realistisk. Og han introduserer begrepet familielikhet som har vært meget bruk i estetikken av Wittgensteins disipler. Familielikhet er en egenskap ved en serie fenomener som refereres til med et og samme begrep men som ikke alle har noe til felles. Grunlaget for å la alle disse forskjellige fenomenene falle inn under et og samme begrep er at ethvert av fenomenene likner minst et annet fenomen i et bestemt henseende, selvom ikke alle fenomenene likner på hverandre. Hvis A er lik B og B er like C i bestemte henseende kan dette være tilstrekkelig grunn til å referere til alle disse fenomener med samme ord uten at det er nødvendig at A likner C. Familielikhetsbegrepet styrer hele Åhlbergs undersøkelse. Hans tese er at **realisme**-begrepet er basert på familielikhet og at det derfor er umulig og ufruktbart å søke etter et riktig eller et logisk sett privilegert realismebegrep som kan danne en norm.

Åhlbergs avhandling er delt i tre kapitler. Kapittel 1, "Litterära realismer og realismdiskussioner", vier mest plass til realismdebatten i Frankrike, men har også et avsnitt om engelsk romanestetikk og tysk realismdebatt. Åhlberg påpeker at selve ordet 'realisme' for første gang ble anvendt i 1826 og straks kom til å bli fokus for en debatt mellom forkjempere og motstandere av denne retningen, og han viser både med eksempler han selv henter frem, og med støtte i Bernard Weinbergs **French Realism. The Critical Reaction 1830-1870** (New York 1937), hvor mangetydig realismebegrepet var allerede i denne tidlige fasen av realismediskusjonen. Åhlberg siterer fem kriterier eller kjennetegn som Weinberg fremholder som vesentlige i den realistiske doktrinen:

- (1) A truthful representation of the real world.
- (2) The study of contemporary life and manners.
- (3) The approach through observation.
- (4) The analytical method in characterstudy.
- (5) The impersonality of the author's attitude.

"Dessa komponenter", sier Åhlberg, "førekommer sedan i olika tolkningar och kombinationer i de flesta analyser och diskussioner av realismen"³. Motstanderne av realismen oppsummerte dette programmet noe annerledes. De snakket om "neglisjering av ideal", "en mengde overflødige detaljer", "materialistisk og positivistisk slagside", "moralsk likegyldighet og likefrem umoral", og "en begrensning til det stygge og det trivielle".

I tre lengre avsnitt diskuterer Åhlberg realismdebatten i Frankrike med utgangspunkt i henholdsvis Balzac, Flaubert og Zola. Alle avsnittene er bygget opp på samme måte. Det er først en diskusjon av forfatterens egne standpunkter som de er kommet til uttrykk i hans skrifter. Dernest foretar Åhlberg en gjennomgang av samtidens og attenhundretallskritikken omkring disse forfatterne og til sist ser han på moderne kritiske verk og deres syn på realismespørsmålet i forbindelse med hver forfatter. Hovedsaken i avsnittet om Balzac er diskusjonen om hvorvidt han var realist eller ikke. Meget av uenigheten omkring dette spørsmålet bunnet

ikke i at man tilla Balzacs verk forskjellige egenskaper, men i at man enten benyttet seg av forskjellige realismebegrep eller anvendte kriteriene for hva som er realisme forskjellige. I diskusjonen av Balzacs verk har det vært liten interesse for å definere eller utvikle et konsistent realismebegrep, og diskusjonen har derfor ofte bygget på en vag forestilling om hva realisme er. Følgen har vært at man trekker motstridende konklusjoner. Noen kritikere holder på at Balzacs verk er paradigmatisk eksempel på realistisk romankunst, f. eks. Auerbach i *Mimesis* og Levin i *The Gates of Horn*, mens andre ikke vil akseptere at han er en ekte realist (Wellek og Curtius). I løpet av dette avsnittet kommer også et viktig realismekriterium til overflaten, et realismekriterium som Åhlberg synes å se på som et kriterium mellom andre, men som synes å ha en spesiell interesse i realisme debatten, nemlig kriteriet at realistiske romaner skal være sanne i en eller annen forstand av dette ordet.

I fremstillingen av Flaubert og Zola viser Åhlberg hvordan forskjellige kriterier for realisme anvendes på disse forfatterne. Åhlbergs eget perspektiv, som gis av det faktum at han ser på realismebegrepet som et familielikhetsbegrep, muliggjør en meget fin diagnostik av de logiske feil som de forskjellige kritikere gjør og de motsigelser de vikler seg inn i. Fordi han selv ikke har som formål å gi et endelig svar på hva realisme er, fordi hans prosjekt er beskrivende snarere enn normativt, kan han med ryggen fri påpeke hvordan normative realismebegrep ofte hviler på kunstfilosofiske antakelser som slett ikke er alment akseptert. F.eks. begrunnes Lukacs avvisning av Flaubert som realist ved hjelp av et realisme-kriterium som hviler på en forutsetning om at det er litteraturens oppgave å illustrere historiefilosofiske sannheter. Det er dette standpunkt som gir substans til distinksjonen mellom fortellende og beskrivende litteratur som Lukacs bruker til å plassere Flaubert som en ikke-realistisk forfatter. Diskusjonen hos Zola av forholdet mellom Balzacs kunst og hans politiske oppfatninger, det Engels kaller "realismens seier" hos Balzac (det faktum at Balzac, tiltross for sine politiske oppfatninger, i sin kunst allikevel gav et portrett av aristokratiets undergang), bruker Åhlberg som utgangspunkt for å illustrere forskjellene i kriterier hos Zola, Engels og Lukacs som de bruker

for å begrunne at realismen seiret hos Balzac. Åhlbergs begrepsanalytiske tilnæringsmåte belyser her det behovet som akademiske kritikere ofte har for klare og veldefinerte distinksjoner der hvor historiens virkelighet gjør slike distinksjoner svært vanskelige å anvende.

Avsnittet om engelsk romanestetikk er mindre vellykket simpelthen fordi selve realismebegrepet ikke står sentralt i den anglosaksiske romantradisjon og roman kritikk. Behandling av den tyske realismedebatten og realisme problemet i Tyskland er imidlertid frukktbar grunn for Åhlbergs begrepsanalytiske tilnæringsmåte. For denne debatten tvinger en til å tale om et spesifikt tysk realisme problem. Og problemet er nettopp at det er kontroversielt om det finnes en tysk realisme i den forstand som det finnes fransk og engelsk realisme. Her avslører Åhlbergs analyser nettopp i hvilke henseende tyske litteratur-historikeres realismebegrep avviker fra de realismebegrep som er anvendbare på den franske og engelske tradisjonen. Når tyske litteratur-historikere avviser Auerbachs og Lukacs konklusjoner om at det ikke finnes noen tysk realisme, så gjør de dette ved å legge til grunn andre realismekriterier enn de som Auerbach og Lukacs bruker. Det som gjør dette avsnittet særdeles interessant, er at det reiser problemet om det i det hele tatt er berettiget å karakterisere deler av den tyske 1800talls prosaen som realistisk. Dette er et problem som Åhlberg selv formulerer men som han ikke bevarer (s. 114). Hva mere er, selve problemstillingen er symptomatisk for et dypere problem i Åhlbergs fremstilling. Hvis "realisme" er et familielikhetsbegrep, hvordan kan da spørsmålet i det hele tatt oppstå om det er berettiget å karakterisere tysk 1800talls prosa som realistisk?

Kapittel 2, "Teorier om litterär realism", åpner med en diskusjon av det problem som de mange anvendelser av betegnelsen "realisme" reiser for realismeteorien. I en situasjon hvor man har en pluralitet av realisme-begrep, fremholder Åhlberg muligheten for to typer respons. Man kan hevde at litteraturforskningen trenger et klart og veldefinert begrep "realisme" og at en situasjon med mange forskjellige realismebegrep er utilfredstillende. Eller man kan akseptere at realismebegrepet er et åpent begrep som ikke kan defineres av nødvendige og tilstrekkelige betingelser. Som et eksempel på denne siste holdningen refererer Åhlberg til Morris Weitz tese i **The Opening Mind. A Philosophical Study of Humanistic Concepts**⁴ at mange begreper i de estetiske vitenskaper er slike åpne begrep som er vage men ikke desto mindre anvendbare og fruktbare⁵. Diskusjonen av realismeteorier begrenses til tre kritikere, J.P. Stern, Auerbach og Harry Levin⁶. Stern kommer nær til den holdning Åhlberg selv inntar. Stern hevder at det ikke er mulig å definere realisme i det abstrakte, men at enhver karakteristikk av realisme må skje i forbindelse med tekstinterpretasjon. Auerbach får også detaljert og pen behandling av Åhlberg. For heller ikke Auerbach tror på generelle definisjoner av litterære begrep ved hjelp av nødvendige og tilstrekkelige betingelser. Auerbachs tilnærming til realismebegrepet er preget av det han selv har kalt sin "historiske perspektivisme". Når han velger ut realistiske verk for sine analyser så gjør han det utfra forskjellige kriterier på hva det er rimelig å kalle realisme i de enkelte perioder verkene tilhører. Dette får Åhlberg til å konkludere at Auerbachs anvendelse av termen "realisme" er "så vitt jag kan se, förenlig med tesen att realism är ett familjebegrepp"⁷. Presentasjonen av Harry Levins teori tjener som en kontrast til Auerbach både fordi han skiller mellom realismen som en moderne litterær bevegelse og realismen som en allmenn holdning og fordi han påstår at det finnes trekk som alle realistiske verk har til felles. Han anvender imidlertid ikke, i følge Åhlberg, slike allmenne kriterier på en konsistent måte og innrømmer også at det er vanskelig å anvende slike kriterier hvis man ønsker å fange inn alle de fenomen som man kan omtale som realis-

tisk litteratur. For en nøyere teoretisk drøfting av periodebegrepet realisme som Levin legger til grunn for sin studie *The Gates of Horn*, går Åhlberg imidlertid til Rene Welleks artikkel "The Concept of Realism in Literary Scholarship"⁸. Åhlberg viser at selv i en slik vel fokusert artikkel som denne som skal si noe bestemt bare om periodebegrepet realisme, mislykkes Wellek fordi de kriteriene han bruker er vage og inkonsistente. Når det gjelder Welleks hovedkriterium, nemlig at "a meaningful period-concept of realism" kan defineres som "the objective representation of contemporary social reality", påpeker Åhlberg at Wellek har lite å si om både objektivitet og virkelighet.

I resten av kapittel 2 behandler Åhlberg teorier og syn på forholdet mellom realistisk litteratur og virkelighet og kritiserer både standpunktet at det er en nødvendig betingelse for å kalle et verk realistisk at det står i et sannhetsforhold til virkeligheten og det standpunktet at det ikke finnes realistisk litteratur fordi det ikke finnes noen uavhengig virkelighet som litteraturen kan referere til. Den første typen standpunkt finnes hos de litt eldre marxister, mens det andre synspunktet er typisk for strukturalistiske og post-strukturalistiske kritikere. Her kan Åhlberg kritiseres for ikke å ta opp til bredere diskusjon det realisme-kriterium som disse to typene kritikere bruker. For sannhet som nødvendig betingelse for en realistisk fremstilling, er ikke bare et kriterium mellom flere. Sannhet er en sentral verdi innen vår kultur, og hvis realistisk litteratur gir en type innsikt som ingen annen type diskurs kan gi, så vil det være en sentral verdi ved litteratur (og kunst) at den er realistisk. Når post-strukturalistene avviser at det kan finnes noen egentlig realistisk litteratur, så er dette en del av en avvisning av det de ville kalle den borgerlig ideologi om virkelighetens og individets stabile eksistens. De avviser med andre ord et verdisett som står sentralt og har stått sentralt i vestlig kultur. Realismedebatten er ikke lenger bare en begrepsdebatt om typer av kunst. Den er blitt en slagmark i en strid mellom den liberale humanisme og post-strukturalistisk anti-humanisme.

I kapittel 3, "Realism i billedkonsten", gjentas en del av argumentene fra diskusjonen av litteratur, men med referanse til billedkunst. Det er imidlertid en forskjell fra litteraturkritikken til kunstkritikken at "realisme" som et ontologisk begrep, i høyere grad har vært tatt i bruk med referanse til forskjellige moderne kunstretninger, men da med et kvalifiserende adjektiv. Åhlberg diskuterer i denne sammenhengen særlig fotorealismen og den sosialistiske realisme og hans diskusjon foregår med referanse til Peter Sagers *Neue Formen des Realismus* fra 1973. Denne boken er et godt valg for en begrepsdrøfting siden den nettopp tar opp forskjellige former for realisme som nødvendigvis ikke lar seg klassifisere på et konsistent kriteriologisk grunnlag.

Den videre diskusjon tar sitt utgangspunkt i "the problem of representation" slik dette diskuteres av visse filosofer innen den analytiske tradisjon. Åhlberg tar for seg en distinksjonen mellom fenomenell og kognitiv realisme slik den utvikles av Alan og Judith Tormey og videreutvikles av Göran Hermeren⁹. Fenomenell realisme som definert av Hermeren, forlanger en fremstilling av en todimensjonal gjenstand med den hensikt at den skal gjengi en tredimensjonal gjenstand, og det er også en betingelse at et flertall av iaktagere oppfatter den ene som en representasjon av den andre. Kognitiv realisme har man når billedfremstillingen skal representere motivet som det virkelig er. I dette avsnittet nøyer ikke Åhlberg seg med å beskrive, men kritiserer også denne analysen av fenomenell og kognitiv realisme. Han stiller han seg uforstående til at disse to typer realisme ikke skal kunne defineres uten referanse til kunsterens hensikt at X (altså kunstverket) skal representere Y (en gjenstand i verden). Han mener at man kan ha **kognitiv realisme** uten at kunsteren har tilsiktet representasjon. Det eneste man behøver å tilsikte, for å kunne ha kognitiv realisme, er å åpenbare en høyere virkelighet. Dette synes å være en rimelig kritikk, men det betyr at kognitiv realisme blir uavhengig av representasjon. Åhlbergs kritikk av begrepet **fenomenell realisme** på dette nivå, er det vanskeligere å akseptere. Han vil også at dette begrepet skal frigjøres fra referanse til kunsterens hensikt å representere. Siden denne

formen for realisme logisk viler på begrepet representasjon, forsøker Åhlberg å frigjøre selve representasjonsbegrepet fra kunstnerens hensikt. Det er imidlertid vanskelig å se representasjonsbegrepet som noe annet enn et intensjonalt begrep. Hvis A representerer eller forestiller B så er det ikke nok at flertallet av iaktakere ser A som B, for de kan bare se A som en **representasjon** av B sålenge de gjør en antakelse om at A er **produsert som en representasjon** av B.

En diskusjon av to hovedproblemer innen den kunstkritiske debatten om realisme avrunder Åhlbergs fremstilling: "Hva eller hvilke typer av gjenstander kan et kunstverk representere?" og "Hva innebærer realistisk representasjon?". Utgangspunktet er den diskusjonen som Goodman har av representasjon og realisme¹⁰ og Åhlberg kritiserer Goodman for å krytte realisme sammen med et representasjonsbegrep som igjen hviler på begrepet "denotasjon", slik at et verk for å være realistisk faktisk må referere til en virkelige hendelse:

Det skulle knappast falle någon konstvetare in, såvida han eller hon inte med själ och hjärta accepterat Goodmans teori om representation i bildkonst, att avstå från att använda termen "realistisk" vid beskrivningen av en målning med t.ex. bibliska motiv, en holländsk interiör, ett landskap eller ett porträtt oberoende av om de i konstverket representerade objektet och företeelsen existerar i verkligheten eller inte och oberoende av om någon undersökning företagits för att fastställa ifall dessa konstverk representerar någonting verkligt.¹¹

Denne kritikken synes helt berettiget, men det er en viss tvil om hvilken status denne kritikken har. For det er en tvetydighet i Åhlbergs eget standpunkt. Dersom realismebegrepet er et familjelikhetsbegrep, så kan det uten tvil sies om Goodman's begrep at det har visse tilknytningspunkter til andre realismebegrep, blant annet hviler det på representasjonsbegrepet som så mange andre realismebegrep. Samtidig sier Åhlberg at Goodmans realismebegrep "inte överensstämmer med våra språkliga och estetiska intuitioner och strider mot det gängse bruket av termen "realistisk" och "realism" i konstvetenskapliga discipliner"¹². Dette synes som en motsigelse. For det må bety at det finnes et kjernebegrep "realisme" som man bare kan avvike fra i en viss utstrekning før det skaper begrepsforvirring.

Denne betraktningen fører rett inn i det som er hovedproblemet med tesen om at realismebegrepet er et familielikhetsbegrep. Et familielikhetsbegrep defineres med referanse til likheter mellom de fenomener eller gjenstander som begrepet dekker. Men siden alt kan likne på alt annet i en eller annen henseende, fører bruken av et slikt begrep inn i en uendelig kjede hvor begrepet i **prinsippet** kan anvendes på alt mulig. Siden dette ville gjøre begrepet ubrukelig (et begrep brukes for å trekke grenser) så må også et familielikhetsbegrep begrenses gjennom visse anvendelsesbetingelser. For å holde seg innen Wittgensteins språkbruk, så må også et slikt begrep ha en logikk eller en grammatikk. Her mangler Åhlbergs fremstilling et viktig element. Ved enkelte anledninger, som i det ovenfor siterte eksempel, benytter Åhlberg seg eksplisitt eller implisitt av presumtivt delte intuisjoner om hvordan realismebegrepet kan og ikke kan brukes. Han advarer mot en utvidelse av realismebegrepet i kunstkritikken til også å dekke troskap mot materialet og mediet slik at non-figurativ kunst også kan kalles realistisk¹³. Og når han behandler det tyske realismeprøblemet, omtaler han Richardsons, Balzacs og Flauberts verk som "paradigmatiska realistiska verk"¹⁴ Men Åhlber, gir ingen redgjørelse for hvilke grenser for anvendelse som settes av disse intuisjonene. Kritikere med et essensialistisk realismebegrep viser i dette henseende en større forståelse for begrepets funksjon: hvis "realisme" er et viktig og fruktbart litteraturkritisk begrep, så må det kunne brukes til å trekke grenser og sette opp skillelinjer av betydning for forståelsen av litteraturhistorien og fenomenet litteratur. Og selvom begrepet er mangetydig, og det levner Åhlbergs analyse ingen tvil om, så er de grenseoppganger det allikevel brukes til å foreta, de delte intuisjoner som Åhlberg selv refererer til, viktige å utrede.

Tesen om at realismebegrepet er et familielikhetsbegrep støter på et annet problem. Det er i en viss forstand mulig å innta et metastandpunkt vis-a-vis realismedebatten og bare beskrive de forskjellige realismebegrepene som er i bruk. Setter man frem tesen om at realismebegrepet er et familielikhetsbegrep har man

imidlertid satt frem en tese med ontologiske konsekvenser som nødvendigvis kommer i konkurranse med andre typer teser om hva realismebegrepet er. Man har da sagt at realismen har ingen kjeme av karakteristiske egenskaper hvorav i hvert fall noen må være tilstede for at man skal ha et realistisk verk. Dermed underminerer Åhlbergs tese om at realismebegrepet er et familielikhetsbegrep, hans siktemål at hans fremstilling skal være deskriptiv og ikke normativ. Det er forsåvidt intet logisk problem med selve tesen, men som tese krever den en argumentasjon for å begrunne at det er riktig eller fruktbart å se på realismebegrepet som et familielikhetsbegrep. Her mangler Åhlbergs fremstilling igjen et element. Han argumenterer ikke for sin tese. Han beskriver, men forsøker ikke å etablere gjennom argumentasjon at det er **tilstrekkelig** å beskrive og klargjøre logisk de mange anvendelser av realismebegrepet. Problemet med den deskriptive holdningen blir akutt fordi, som Åhlberg ved flere anledninger bemerker, realisme er for mange kritikere et verdibegrep. Dermed blir konfrontasjonen mellom forskjellige realismebegrep ikke en debatt om bruken av et teknisk begrep, men en konfrontasjon mellom forskjellige verdier. Og, som det ble påpekt ovenfor, er realismebegrepet ikke bare fokus for en debatt om litterære verdier, men også for en konflikt mellom humanistiske verdier og den post-modernistiske antihumanistiske ideologi som ser på sannhet som en borgerlig, repressiv fiksjon. I denne sammenheng vil også tesen om at realismebegrepet er et familielikhetsbegrep trenge et forsvar, for det er i disse debattens natur at ingen kan stå utenfor.

I **Realismbegrepp i Litteratur och Konst** dekker Lars Olof Åhlberg et stort område. Bredden i diskusjonen er imponerende og fremstillingen er systematisk og klar og derfor meget lett å lese. Det er en verdifull redegjørelse for realismebegrepets mange anvendelser, og den kommer på rett tidspunkt. For mens realismen som litterært fenomen nærmest var et tabu emne i litteraturteorien fra midten av sekstiårene til tidlig i åttiårene, er reaksjonen på post-modernistisk kritikk nå kommet så langt at realismen igjen er teoretisk stuert. Dette er ikke minst takket være kritikere som Gerald Graff, A.D. Nutall og Raymond Tallis som har blottstilt naiviteten og den intellektuelle uærligheten i post-

modernistisk kritikk ¹⁵. I denne sammenheng kommer Åhlbergs avhandling og gjør et ryddig teoretisk arbeid som andre vil ha behov for å konsultere når de skal orientere seg på ny i realisme debatten.

NOTER

1. Lars-Olof Åhlberg, **Realismbegrepp i litteratur och konst, Acta Universitatis Upsaliensis Aesthetica Upsaliensia**, 4 (Uppsala 1988) s. 9
2. **Ibid.** s. 10.
3. **Ibid.** s. 25.
4. Morris Weitz, **The Opening Mind. A Philosophical Study of Humanistic Concepts**, (Chicago, 1977).
5. Åhlberg, **op.cit.** ss. 139-40.
6. J.P. Stern, **On Realism**, (London 1973); Erich Auerbach, **Mimesis, Dargestellte Wirklichkeit in der abenlandischen Literatur**, (zweite Aufl. Bern 1959); Harry Levin, **The Gates of Horn. A Study of Five French Realists**, (New York 1963).
7. Åhlberg, **op. cit.** s. 147.
8. In Rene Wellek, **Concepts of Criticism**, (New Haven 1963).
9. Alan Tormey og Judith Farr Tormey, "Seeing, Believing and Picturing", i Calvin F. Nodine and Dennis Fisher eds., **Perception and Pictorial Representation**, (New York 1979); Göran Hermeren, **Aspects of Aesthetics, Acta Regiae Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis 77**, (Lund 1983).
10. Nelson Goodman, **Languages of Art, An Approach to a Theory of Symbols**, (Oxford 1969); **Ways of Worldmaking**, (Indianapolis 1978).
11. Åhlberg, **op. cit.** ss. 225-26.
12. **Ibid** s. 225.
13. **Ibid.** s. 221.
14. **Ibid** ss. 121.
15. Se Gerald Graff, **Literature against Itself. Literary Ideas in Modern Society**, (Chicago 1979); A.D. Nuttall, **A New Mimesis. Shakespeare and the Representation of Reality**, (London 1983); Raymond Tallis, **Not Saussure. A Critique of Post-Saussurean Literary Theory**, (London 1988); **In Defence of Realism**, (London 1988).